

مطالعه و شناسایی استعدادهای بالقوه اقتصاد روستاهای استان قم (مطالعه موردی: روستاهای شهر کهک)^۱

حمداله پیشرو^۲

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز

سین معینی

عضو هیات علمی دانشگاه حضرت معصومه (س) قم

پروانه عزیزی

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۱۰/۱۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۰۸/۰۷

چکیده

در چند دهه اخیر روستاهای کشور با مسایل و مشکلات زیادی از قبیل افزایش بیکاری، کاهش درآمد و مهاجرت و غیره مواجه شده‌اند. برای حل مشکلات مرتبط با روستاها ابتدا باید استعدادها و پتانسیل‌های آنها از طریق یک روش و مدل علمی شناسایی شده و سپس راهکارهای مناسب برای استفاده از ظرفیت‌ها ارائه شود. هدف از انجام این تحقیق، مطالعه و شناسایی استعدادهای بالقوه اقتصادی روستاهای بخش کهک در سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۰ می‌باشد. شاخص‌های مورد استفاده برای تحلیل قابلیت‌ها در دو بخش جغرافیایی و اقتصادی می‌باشد که وضعیت موجود با ۱۰ شاخص مورد ارزیابی قرار گرفته است. مدل مورد استفاده برای دسته بندی فرصت‌ها، تهدیدات، نقاط ضعف و قوت‌های موجود در اقتصاد روستایی منطقه، مدل برنامه‌ریزی استراتژیک می‌باشد. برای شناسایی اجزاء مدل از نظرات کارشناسان مرتبط با موضوع در دستگاه‌های اجرایی، اساتید دانشگاهی و دهیاران روستاهای مورد بررسی و تحقیقات انجام شده قبلی استفاده گردیده است. این گروه با توجه به نظرات کارشناسی خود، عوامل موثر بر اقتصاد روستایی را وزن گذاری نموده اند. ضرورت بررسی قابلیت‌های مذکور برای تحقق اهداف توسعه روستایی و در نهایت تحقق اهداف توسعه اقتصادی کشور از ضروریات انجام این مطالعه محسوب می‌گردد. هدف اصلی این مطالعه نیز شناسایی قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی اقتصاد روستایی منطقه کهک و ارائه راهکارهای مناسب در جهت شکوفایی اقتصاد منطقه کهک می‌باشد. جامعه آماری مورد بررسی شامل ۱۵ دهیار، ۶۰ کارشناس و محقق دستگاه‌های اجرایی است که در تکمیل پرسشنامه مشارکت داشته اند. نتایج حاصل از تحلیل SWOT، در قالب بیش از ۲۷ استراتژی ارائه شده که در پایان پیشنهاداتی جهت اجرایی نمودن آنها بیان شده است.

واژگان کلیدی: استان قم، کهک، توان‌مندی‌های اقتصادی کهک، تحلیل SWOT

۱- این مطالعه در قالب طرح تحقیقات کاربردی استانداری قم و با تامین اعتبار مدیریت آموزش و پژوهش استان قم در سال ۱۳۹۰ به اجرا درآمده است.

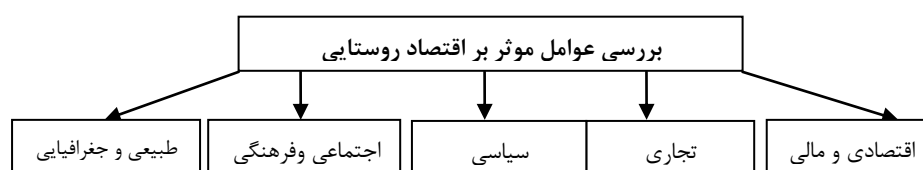
hampish@yahoo.com

۰۹۱۷۷۷۱۱۱۵۱

۲- حمدالله پیشرو (نویسنده مسئول)

۱. مقدمه

اقتصاد روستایی علمی است که از عوامل مختلف طبیعی، اقتصادی، جغرافیایی، اجتماعی، مالی، تجاری و صنعتی که در وضع یک منطقه روستایی موثر هستند، بحث می‌کند (آسایش و قنبری، ۱۳۸۴، ص ۲۵). همچنین اقتصاد روستایی یکی از رشته‌های جدید علم اقتصاد است که در آن اقتصاددانان سعی می‌کنند تا با استفاده از ابزارهای اقتصادی مسایل و مشکلات یک منطقه روستایی را مورد بررسی و ارزیابی قرار دهند. بطور کلی، عوامل مختلفی در تقویت یا ضعف اقتصاد روستایی یک منطقه دخالت دارند که این عوامل را می‌توان به شش دسته عوامل طبیعی (جغرافیایی)، اقتصادی و مالی، تجاری، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تقسیم‌بندی نمود (آسایش و قنبری، ۱۳۸۴، ص ۲۸)، که این موضوع در شکل شماره (۱-۱) نشان داده شده است:

شکل شماره (۱-۱) عوامل موثر بر اقتصاد روستایی

منبع: آسایش و قنبری، ۱۳۸۴، ص ۲۸

روستا به طور عام و بخش کشاورزی به طور اخص استعداد قابل ملاحظه ای در خود نهفته دارد که تا به حال تنها بخشی از آن، آنهم با بهره وری کم مورد استفاده قرار گرفته است. بررسی و تحلیل جمعیت منطقه طی سه دهه گذشته نشان میدهد که برخی از روستاهای مورد مطالعه، جمعیت خود را از دست دادند که برای جلوگیری از ادامه این وضعیت، لازم است با شناسایی مسایل و مشکلات پیش روی روستاها، زمینه تقویت اقتصاد روستایی منطقه فراهم گردد. تقویت اقتصاد روستایی به دو دسته عوامل داخلی و خارجی مرتبط است. عوامل داخلی به مشارکت روستائیان، عملکرد مدیریت روستایی و غیره و عوامل خارجی به سیاست‌های اقتصاد کلان از قبیل تورم و غیره و شرایط اقلیمی و جغرافیایی مرتبط است. سازماندهی اجرای این مطالعه بدین صورت بوده است که ابتدا وضعیت جغرافیایی و اقلیمی منطقه کاملاً مورد تحلیل قرار گرفته و محدودیت‌های آن شناسایی شده است. به عبارت دیگر شناخت کاملی از منطقه صورت پذیرفته و سپس به شناسایی استعدادهای منطقه برای تقویت اقتصاد روستایی منطقه پرداخته شده است. با توجه به شرایط موجود، اقتصاد روستاهای مورد بررسی بیشتر تابع فعالیت‌های باغ داری و اندکی به دامداری وابسته است. از طرف دیگر با توجه به فعالیت سنتی باغ‌داری و عدم استفاده از گونه‌های پر محصول و روند افزایش هزینه‌های تولید، سود آوری فعالیت‌های کشاورزی در منطقه دارای بازدهی بالایی نبوده و در نهایت روند مهاجرت روستاها را تشدید نموده است. منطقه مورد مطالعه (شهر کهک) دارای قابلیت‌های زیادی در تولید محصولات کشاورزی و اکوتوریسم بوده که این قابلیت‌ها می‌تواند نقش مهمی در نگهداشت جمعیت روستایی در جهت جلوگیری از مهاجرت روستائیان و توسعه پایدار روستایی داشته باشد، از طرف دیگر با وجود قابلیت‌های موجود در منطقه، روند مهاجرت در این منطقه مثبت بوده و تعداد زیادی از روستاهای موجود، جمعیت خود را از دست دادند. این موضوع نشان دهنده اینست که برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته برای استفاده از قابلیت‌های منطقه کمتر توانسته است زمینه استفاده موثر از آنها را فراهم نماید. جامعه آماری این مطالعه، کارشناسان دستگاه‌های

اجرائی مرتبط با موضوع و دهیاران روستاهای مورد مطالعه می‌باشد. بر این اساس تعداد جامعه آماری مورد بررسی (۷۵ نفر) بالغ بر ۱۵ دهیار، ۶۰ کارشناس و محقق دستگاه‌های اجرایی است که در تکمیل پرسشنامه مشارکت داشته‌اند. با توجه به محدود بودن جامعه آماری سعی شده است از کلیه جامعه آماری در خصوص مسایل و مشکلات اقتصاد روستایی منطقه کهک نظر سنجی بعمل آید. به عبارت دیگر از روش سرشماری برای انجام تحقیق استفاده شده است.

۲. بررسی مبانی نظری تحقیق

از علم اقتصاد تعاریف متعددی صورت گرفته است. گروهی از دانشمندان علم اقتصاد از جمله "آدام اسمیت"^۳ اقتصاد را دانش مربوط به بررسی در ثروت و عامل آن را دانسته‌اند. عده‌ای دیگر از نیز علم اقتصاد را علم اداره منابع کمیاب و عده‌ای دیگر اقتصاد را فن مربوط به امور پولی و مالی می‌دانند. فرهنگ دهخدا نیز اقتصاد را بصورت ذیل تعریف نموده است: "علم اقتصاد عبارت است از علم به وسایلی که برای رفع نیازمندی‌های مادی بشر از آن استفاده می‌شود. از اقتصاد روستایی نیز بعنوان یکی از موضوعات قابل مطالعه در علم اقتصاد نیز تعاریف مختلفی صورت گرفته است. ساده‌ترین تعریفی که از اقتصاد روستایی شده عبارت است از: اقتصاد روستایی علمی است که از عوامل مختلف طبیعی، اقتصادی، جغرافیایی، اجتماعی، مالی، تجاری و صنعتی که در وضع یک منطقه روستایی موثر است بحث می‌کند (آسایش، قنبری، ۱۳۸۵، ص ۱۵). اقتصاد کشاورزی نیز عبارت است از کاربرد اصول اقتصاد عمومی در مسایلی نظیر تولید، توزیع و مصرف کلیه محصولات کشاورزی و مواد غذایی اعم از غذای انسان و مواد خامی که در سایر بخش‌ها از جمله صنعت از آن استفاده می‌شود. در تعاریف دیگر اقتصاد کشاورزی را علمی دانسته‌اند که از عوامل مختلف مانند طبیعت، اجتماع، سیاست، صنعت و اقتصادی که در وضع کشاورزی موثر است بحث می‌کند (آسایش، قنبری، ۱۳۸۵، ص ۱۷).

در بررسی مفهوم استعداد و توان اقتصادی نیز معنای گوناگونی ذکر شده است. در فرهنگ فارسی معین، استعداد مترادف با آماده شدن، مهیا گشتن و توانایی، واژه توان^۴ نیز در این فرهنگ به معنای قدرت و زور و واژه پتانسیل^۵ به معنای انرژی نهفته در یک شی آورده شده است. در متون لاتین و برخی از مطالعات انجام شده، واژه استعداد مترادف با قابلیت مورد استفاده قرار گرفته است. قابلیت^۶ نیز به یک توانایی اشاره می‌کند که می‌تواند رقابت‌پذیری را افزایش دهد. همچنین قابلیت‌ها می‌توانند زمینه افزایش کیفیت، ارائه تولیدات جدید و تنوع در فعالیت‌های اقتصادی را ایجاد می‌نمایند. وجود قابلیت می‌تواند زمینه ایجاد ارزش افزوده را در یک منطقه فراهم نماید. قابلیت یا ظرفیت می‌تواند بعنوان یک سخت افزار (تولیدات، ابزار و...) و یا نرم‌افزار (اطلاعات، دانش و مهارت) در نظر گرفته شود. برخی از محققان توانایی یا قابلیت را به صورت‌های مختلف از قبیل مدیریت، سرمایه‌گذاری و صنایع و تکنولوژی و غیره طبقه‌بندی می‌کنند (یورگ^۸، ۲۰۰۶، ص ۹). همچنین پتانسیل یا قابلیت اقتصادی^۹ یک ابزاری برای اندازه‌گیری شرایط

³ Adam Smith

⁴ Talent

⁵ Power

⁶ Potential

⁷ Capability

⁸ Jorg Wiegartz

اقتصادی در نواحی مختلف است. بر اساس این تعریف یک ناحیه دارای پتانسیل اقتصادی بالایی است در صورتی میزان تولید درآمد و ارزش افزوده در این منطقه بالا باشد. همچنین درآمد سرانه یک شاخص مهم برای نشان دادن قابلیت اقتصادی است (فرانز^۹، ۲۰۰۰، ص ۱۵). شاخص‌های زیادی برای بررسی استعدادها و اقتصادهای نواحی روستایی مورد استفاده قرار گرفته است. این شاخص‌ها عبارت است از میزان درآمد، نرخ بیکاری، جمعیت و مهاجرت. بطور خلاصه می‌توان شاخص‌های زیر را برای بررسی و تحلیل توان یا پتانسیل اقتصادی یک منطقه مرد استفاده قرار داد (فرانز^{۱۱}، ۲۰۰۰، ص ۱۵-۴۰).

- شرایط اقلیمی و جغرافیایی مناسب (وجود منابع آبی و...) می‌تواند زمینه ظهور و بروز قابلیت‌های اقتصادی یک منطقه گردد. برای مثال چراگاه و مراتع یک قابلیت اقتصادی برای پرورش دام محسوب می‌گردد که نیاز به سرمایه گذاری گسترده‌ای ندارد.

- مهاجرت نیز یکی از عواملی است که می‌تواند در ارزیابی میزان توان اقتصادی یک ناحیه بکار گرفته شود. در این صورت اگر نرخ مهاجرت مثبت باشد، توان اقتصادی یک منطقه بالا محسوب می‌شود. میزان نرخ مهاجرت بین نواحی نیز شاخصی است که نشان دهنده بالاترین بودن درآمد متوسط نیروی کار در یک منطقه نسبت به سایر مناطق است. بر این اساس منفی شدن نرخ رشد جمعیت در طی یک دهه در یک ناحیه نشان‌دهنده نرخ پایین تشکیل سرمایه گذاری صنعتی در آن ناحیه است. پس بنابراین در صورتی که میزان مهاجرت در یک ناحیه روند صعودی داشته باشد نشان‌دهنده آن است که استعدادها و توان اقتصادی یک منطقه در حد پایینی قرار دارد.

- نرخ اشتغال نیز یکی از شاخص‌هایی است که نشان دهنده قابلیت اقتصادی یک ناحیه است. هر چه میزان اشتغال در یک ناحیه بالا باشد، توان اقتصادی منطقه بالاتر است. دستمزد بالا نیز هر چند یک شاخص مهم برای نشان دادن قدرت خرید محسوب می‌گردد لیکن این عامل می‌تواند رقابت پذیری یک منطقه در جذب سرمایه گذاری را کاهش دهد.

در برخی از مطالعات انجام شده در خصوص توسعه منطقه‌ای، ظرفیت در نواحی روستایی بدین صورت تعریف شده است: طراحی یک فرایند داخلی یا خارجی که به افراد یا گروه‌ها در ارزیابی و مدیریت نواحی روستایی کمک می‌نماید. این فرایند با هدف افزایش و توسعه ذخایر انسانی، مالی و فیزیکی و سرمایه انسانی که از لحاظ اخلاقی قابل دفاع باشد تدوین می‌گردد. لازمه اینکار دسترسی نواحی روستایی به تکنولوژی و تحصیلات است (لین ویلسون^{۱۲}، ۲۰۰۵، ص ۲۵). هر یک از نواحی روستایی با توجه به موقعیت طبیعی (جغرافیایی) و اقلیمی دارای پتانسیل‌ها و استعدادها خاصی هستند که این استعدادها نسبت به دیگر مناطق، متفاوت است. مهمترین توان اقتصادی نواحی روستایی، تولید محصولات کشاورزی است. همچنین در برخی از روستاها بعلت وجود آثار تاریخی و آب و هوایی مناسب و مطبوع ممکن است موقعیت ویژه ای برای گردشگری فراهم شده باشد. استفاده مناسب از قابلیت‌های اقتصادی یک منطقه نیاز به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری مناسب دارد. عمده‌ترین قابلیت‌های اقتصادی

⁹ Economic Capability

¹⁰ Franz Barjak

¹¹ Franz Barjak

¹² Lynne Wilson

نواحی روستایی را می‌توان به سه دسته، تولید محصولات کشاورزی (زراعی و باغی)، تولید محصولات معدنی، صید و صیادی، اکوتوریسم و گردشگری تقسیم نمود. با وجود قابلیت‌های فراوانی که در روستاهای کشور وجود دارد ممکن است این قابلیت‌ها کمتر مورد استفاده قرار گیرد. مهمترین موانع و محدودیت‌های موجود در راه استفاده از قابلیت‌های اقتصادی نواحی روستایی را بصورت، عدم تهیه برنامه توسعه روستایی، کمبود منابع آبی، نبود منابع مالی و سرمایه گذاری در منطقه و عدم شناسایی قابلیت‌ها و استعدادهای مختلف در نواحی روستایی عنوان نمود. برای تقویت اقتصاد روستایی نیز باید فرصت‌هایی را برای سرمایه گذاری در آن‌ها ایجاد نمود. بطور کلی دو عامل اساسی در کاهش درآمد در مناطق روستایی موثر بوده است. اول پایین بودن میزان شغل و دوم کیفیت پایین مشاغل در ایجاد درآمد (ارزش افزوده پایین در ایجاد درآمد). همچنین دوری مناطق روستایی از مراکز مصرف شهری، عدم دسترسی به خدمات (حقوقی، بازاریابی و حسابداری) و عدم دسترسی به سرمایه برای تامین مالی سرمایه گذاری و فقدان نیروی انسانی آموزش دیده از مهمترین عوامل رکود اقتصاد روستایی محسوب می‌گردد. بر این اساس آموزش فرصت‌های کسب و کار در مناطق روستایی می‌تواند از مهاجرت جوانان روستایی جلوگیری نماید. از طرفی برای اشتغال پایدار در مناطق روستایی باید سفارشی کردن تولید محصولات از طریق بازارهای شهری گسترده‌تری یابد یعنی برای فروش تولیدات تضمین صورت گیرد (آلن و دیگران^{۱۳}، ۲۰۰۷، ص ۲۷-۲۵).

جدول شماره (۱) شاخص‌های مورد استفاده در تحلیل پتانسیل‌های اقتصاد روستایی منطقه مورد مطالعه

نوع شاخص	شرح شاخص و دلایل توجیهی استفاده از آن
موقعیت جغرافیایی منطقه	نحوه قرار گرفتن منطقه مورد مطالعه در پهنه جغرافیایی سرزمین می‌تواند میزان ارتباطات یک منطقه را با سایر مناطق کشور مشخص نماید. بدیهی واقع شدن یک ناحیه در نزدیک مراکز جمعیتی می‌تواند موجب ارتباطات گسترده اقتصادی آن ناحیه با دیگر مناطق گردد و نقش موثری در ایجاد اشتغال و درآمد ساکنین آن منطقه گردد.
وضعیت اقلیم منطقه و میزان منابع آبی	اقلیم هر منطقه می‌تواند پتانسیل و قابلیت‌های کشاورزی یک نطفه را مشخص نماید. همچنین اقلیم نامناسب یک منطقه بعنوان یک تهدید جدی در ادامه حیات یک منطقه بشمار می‌رود. بررسی میزان توان منابع آبی نیز می‌تواند نوع کشت، اقلیم زراعی و آینده بخش کشاورزی یک منطقه را مشخص نماید.
میزان اراضی کشاورزی	مطالعه نوع خاک و میزان حاصلخیزی می‌تواند مشخص کننده توان کشاورزی یک منطقه باشد. همچنین بررسی دشت‌های موجود و توان تولید محصولات کشاورزی می‌تواند استعدادهای کشاورزی یک منطقه را تبیین کند.
شاخص جایگاه اقتصادی منطقه	ارتباط و اتصال اقتصاد روستایی منطقه به اقتصاد شهری یکی از پیش نیازهای لازم برای پایداری فعالیت‌های اقتصاد روستایی محسوب می‌گردد. بروز قابلیت‌های اقتصادی نواحی روستایی به رشد بازرگانی در این مناطق بستگی دارد
شاخص‌های بررسی اشتغال و بیکاری	مطالعه نرخ بیکاری در منطقه مورد مطالعه، شاخص مناسبی برای ارزیابی پتانسیل اقتصاد روستایی است. بر این اساس هر چه نرخ بیکاری در یک منطقه افزایش یابد به معنای محدود شدن فعالیت‌های اقتصادی منطقه است. به عبارت دیگر اقتصاد منطقه قادر نیست فرصت‌های لازم برای فعالیت را ایجاد نماید.
شاخص جایگاه اقتصادی منطقه	ارتباط و اتصال اقتصاد روستایی منطقه به اقتصاد شهری یکی از پیش نیازهای لازم برای پایداری فعالیت‌های اقتصاد روستایی محسوب می‌گردد. از طرف دیگر بروز قابلیت‌ها و استعدادهای اقتصادی نواحی روستایی به رشد بازرگانی در این مناطق بستگی دارد
شاخص‌های بررسی اشتغال و بیکاری	مطالعه نرخ بیکاری در منطقه مورد مطالعه، شاخص مناسبی برای ارزیابی پتانسیل اقتصاد روستایی است. بر این اساس هر چه نرخ بیکاری در یک منطقه افزایش یابد به معنای محدود شدن فعالیت‌های اقتصادی منطقه است. به عبارت دیگر اقتصاد منطقه قادر نیست فرصت‌های لازم برای فعالیت را ایجاد نماید. همچنین درمقایسه مناطق با یکدیگر، هر چند نرخ بیکاری در یک منطقه پایین تر باشد نشان دهنده قابلیت بیشتر برای انجام فعالیت‌های اقتصادی است.
شاخص جذب و یا دفع جمعیت	برای مطالعه قابلیت‌های منطقه مورد نظر از ابعاد میزان جذب (جمعیت) یا دفع آن (مهاجرفرستی) از نظریه جذب و دفع راونشتین استفاده می‌شود. بر اساس این نظریه (مهاجرت از رویکرد کارکرد گرای) که ابتدا در سال ۱۸۸۵ مطرح گردید، عوامل نامساعد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فیزیکی باعث دوری مردم از محل سکونت خود می‌شود

جذب گردشگر و اکوتوریسم	اقتصاد گردشگری، میزان مسافرت‌ها و تبعات و اثرات اقتصادی آن‌ها را اعم از مستقیم، غیر مستقیم و القایی ^{۱۴} را مورد سنجش قرار می‌دهد (فرزین، ۱۳۸۳، ۱۵). بسیاری از فعالیت‌های اقتصاد روستایی طی دهه‌های اخیر دچار افول شدید شده و سطح درآمد و اشتغال در فعالیت‌های کشاورزی (سستی) کاهش یافته است.
تولید صنایع دستی	ویژگی‌های عمده صنایع دستی نظیر نیاز اندک به سرمایه برای ایجاد و بهره برداری، کاربرد بودن آن، عدم نیاز به تخصص فنی و حرفه‌ای بالا، سازگاری و استفاده از مهارت‌های بومی، عدم آثار مخرب زیست محیطی و دسترسی آسان به مواد اولیه است.
وضعیت تولیدات کشاورزی و صنعتی	بررسی میزان تولیدات کشاورزی و صنعتی یک مطالعه نشان دهنده میزان قابلیت‌های اقتصادی یک منطقه و اشتغال افراد در بخش‌های مورد بررسی است. نوع تولیدات کشاورزی و صنعتی و میزان فرآوری آن‌ها می‌تواند ساختار اقتصادی را منطقه را مشخص نماید.
شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی	در مطالعه قابلیت‌های اجتماعی و فرهنگی در مناطق روستایی باید این مناطق از ابعاد اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد. برخی از شاخص‌های مورد بررسی در این مطالعه، اشتغال و بیکاری، میزان بیسوادی، اختلافات طبقاتی و... است.
زیرساخت‌های عمرانی	هدف از تهیه و اجرای طرح‌های هادی از طریق نگهداشت جمعیت روستایی، بهبود و اصلاح ساختار کالبدی روستاها، ایجاد محیطی مناسب برای زیستن و ارتقای سطح کیفی زندگی روستاییان است، با افزایش خدمات‌رسانی به روستاها و کنترل توسعه کالبدی آنها، آهنگ مهاجرت روستاییان به شهرها کند شود.
اجرای طرح‌های سرمایه گذاری در مناطق روستایی	در سال ۱۳۸۴ در جهت نیل به خودکفایی دهیاری‌ها و کمک به اجرای طرح‌های درآمد زا، ایجاد فرصت‌های شغلی و رونقی بخشی به اقتصاد روستایی، طرح درآمد زایی دهیاری‌ها ارائه شد که بر اساس این طرح، دهیاری‌ها می‌توانند با همکاری بخش غیر دولتی در زمینه‌های خاص سرمایه گذاری نمایند (وزارت کشور، ۱۳۸۴، ۱۵-۲).

۱-۲ پیشینه مطالعات انجام شده

بیشتر تحقیقات صورت گرفته در حوزه بررسی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های اقتصادی روستاهای کشور در حوزه مطالعات جغرافیایی بوده است. سبجانی (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای که در استان اردبیل صورت گرفته است به بررسی پتانسیل‌های گردشگری منطقه آبگرم سردابه اردبیل با استفاده از روش SWOT پرداخته است. در این تحقیق، پرسش این است که پتانسیل‌ها و محدودیت‌های توسعه گردشگری منطقه سردابه کدام است و چه راهبردها و راهکارهایی برای توسعه گردشگری که به توسعه منطقه منجر گردد، وجود دارد؟ در این مطالعه از مدل ارزیابی "SWOT نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید" بعنوان بهترین راهبرد برای بررسی وضعیت گردشگری معرفی شده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که فصل تابستان، بخصوص مرداد ماه در این منطقه با داشتن شرایط محیطی خنک و در شرایط بیوکلیمایی، مهمترین نقاط قوت برای گردشگری محسوب می‌شود. برودت سرما در فصل زمستان، نبود مکان اقامتی بیش از یک روز، بهداشتی نبودن در آب‌های گرم و نبود پارکینگ، از نقاط ضعف منطقه به شمار می‌رود. همچنین، مهمترین عامل جذب گردشگری در منطقه سردابه، در درجه اول عوامل محیطی، از قبیل چشم انداز مناسب طبیعی و آب و هوای خنک از ماه اردیبهشت تا آخر آبان و در درجه دوم آب‌های گرم است. راهکارهای این پژوهش می‌تواند در بهینه سازی وضع موجود و ساماندهی طبیعت گردی در این منطقه مؤثر باشد (سبجانی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۸). شائمی (۱۳۸۹) در تحقیقات دیگری، پتانسیل نواحی روستایی را از دیدگاه کشاورزی مورد بررسی قرار داده است. این مطالعه در منطقه ایلام به روش پاپاداکیس^{۱۵} انجام گرفته است. شیوه بررسی این مطالعه بدین صورت بوده است که داده‌های اقلیمی شش ایستگاه هواشناسی بصورت ماهانه و سالانه مورد آزمون قرار گرفته است. معیارهای بررسی روش پاپاداکیس شامل سختی زمستان و گرمی تابستان، طول فصل عاری از یخبندان، تبخیر و تعرق، بیلان آبی و توزیع فصلی آن می‌باشد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که از نظر شرایط دمایی تابستانی کل ایستگاه‌های منطقه در طبقه پنبه قرار دارد و با توجه به شرایط دمایی زمستانی، ایستگاه‌های مورد بررسی از تنوع

¹⁴ Induced

¹⁵ Papadacase

بیشتری برخوردار بوده است و کل استان ایلام در دوره اقلیمی، مدیترانه ای بری و بیابانی جنب حاره ای داغ قرار می‌گیرد (شائمی، ۱۳۸۹، ص ۲). بدری و قنبری (۱۳۸۴) در یک مطالعه به بررسی توان محیطی نواحی روستایی پرداخته است. حوضه رود قلعه چای یکی از مناطق جغرافیایی آذربایجان شرقی که در محدوده شهرستان عجب شیر واقع شده، دارای چهل سکونتگاه روستائی است. این منطقه که از سه واحد مختلف توپوگرافیک تشکیل شده، از پتانسیل‌های محیطی متفاوتی برخوردار است. ارزیابی توان‌های محیطی منطقه، چهارده نوع فعالیت یا پروژه عمرانی را به تفکیک سه واحد توپوگرافیک از نظر امکانات مساعد برای برنامه‌ریزی‌های عمران روستائی در پنج سطح طبقه‌بندی کرده است. نتایج ارزیابی‌های این مطالعه نشان می‌دهد که منطقه مورد مطالعه دارای پتانسیل‌های محیطی مساعدی برای پروژه‌های عمران روستایی است. ژئومرفولوژی و ناهمواری‌های منطقه در پراکندگی و تعداد پروژه‌های رفاهی در مقایسه با دیگر پروژه‌ها نقش کمتری ایفاء کرده است. همچنین در بهره برداری از پتانسیل‌های طبیعی در قسمت‌هایی از حوضه مورد مطالعه ظرفیت‌های محیطی رعایت نشده و میزان بهره برداری بیش از ظرفیت بوده، درحالی که در قسمت‌های دیگر به رغم امکان بهره برداری برای مقاصد هم چون گردشگری و صنایع تبدیلی از پتانسیل‌های موجود، بهره برداری درخوری بعمل نیامده است (بدری و قنبری، ۱۳۸۴، ص ۱۷۳).

کمیته محیط، غذا و مسایل روستایی وزارت کشاورزی انگلستان در گزارش ۲۰۰۸-۲۰۰۷ خود که در سال ۲۰۰۸ منتشر شده است به موضوع بررسی میزان توان و پتانسیل اقتصاد روستایی نواحی روستایی اشاره نموده است. توان اقتصادی روستاهای مورد بررسی در این خصوص از طریق برآورد میزان ارزش مبادلات تجاری محاسبه شده است که ارزش آن برابر با ۳۴۷-۲۳۶ میلیارد دلار برآورد شده است. همچنین در این گزارش آمده است که اقتصاد روستایی مفهومی پیچیده داشته و حوزه وسیعی دارد. با این وجود می‌توان مسایل آنرا را فهرست نمود. در این گزارش "ناحیه روستایی پر توان"^{۱۶} بدین صورت تعریف شده است که این نواحی مکان‌های هستند که مردم تمایل دارند در حال و آینده در آنها زندگی و کار کنند. همچنین ساکنین این نواحی، مسکن خود را ساخته و آنها را نسبت به محیط خود حساس بوده و کیفیت زندگی خود را ارتقاء می‌بخشند. یک ناحیه روستایی پر توان به وسیله مردمی که در آن زندگی می‌کنند ایجاد می‌شود. البته مفهوم ناحیه روستایی پر توان از ناحیه به ناحیه دیگر متفاوت است (کمیته محیط و غذا انگلستان^{۱۷}، ۲۰۰۸، ص ۱۴). گراسلی (۲۰۰۴) در مطالعه‌ای دیگری به برآورد پتانسیل اقتصادی نواحی روستایی پرداخته است. مفهوم پتانسیل‌های اقتصاد روستایی معمولاً در ادبیات اقتصاد توسعه منطقه‌ای مورد بررسی قرار می‌گیرد و معمولاً مفهوم روشنی ندارد. در برخی از مطالعات انجام شده از متغیرهای گردشگری، نیروی کار، مهاجرت، نوع آوری و وجود بنگاه‌های کوچک برای تبیین موضوع توان اقتصادی نواحی روستایی استفاده شده است. در حوزه اقتصاد کلان مهمترین شاخص برای بررسی توان اقتصادی یک منطقه، میزان تولید ناخالص داخلی^{۱۸} است. همچنین میزان نرخ بیکاری شاخصی برای بررسی توان اقتصادی یک منطقه است که در محاسبات مورد توجه قرار گرفته است (نوربرت^{۱۹}، ۲۰۰۴، ص ۸-۲). ران سوم (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای جامع به نتایج اجرای برنامه‌های

¹⁶ Strong Rural Communities

¹⁷ House of Commons Environment, Food and Rural Affairs Committee

¹⁸ GDP

¹⁹ Norbert Grasselli

استراتژیک در مناطق روستایی کارولینای جنوبی پرداخته است. این مطالعه که در یکی از موسسات وابسته به دانشگاه کالین صورت گرفته است به طور جامع به بررسی عملکرد اجرای برنامه‌های استراتژیکی پرداخته است. در ابتدای این مطالعه عنوان شده است که برنامه‌ریزی استراتژیک یک رویکرد جامع چند منظوره برای مناطق روستایی تلقی می‌گردد که این مناطق را برای زندگی و کار بهتر آماده می‌نماید. این برنامه در سال ۱۹۹۴ تهیه و مورد اجرا قرار گرفت. ران سوم تاکید می‌کند که برنامه ریزی استراتژیک نیازمند اطلاعات جامعی از وضعیت موجود است که با تحلیل این اطلاعات می‌تواند استراتژی‌ها را مشخص نمود (رانسوم^{۲۰}، ۲۰۰۲). فرانز (۲۰۰۰) در مطالعه دیگری به بررسی تفاوت‌های توان محیطی دو منطقه لهستان و آلمان پرداخته است. این بررسی از طریق تحلیل خوشه ای صورت گرفته است. درآمد، اشتغال و بیکاری، میزان تغییرات مهاجرت و تفاوت در بهره‌وری نیروی کار نیز از شاخص‌های مورد استفاده در بررسی توان اقتصادی یک منطقه بوده است. بر این اساس اگر یک منطقه نسبت به دیگر مناطق دارای درآمد بالاتر یا دارای نرخ بیکاری کمتر و یا مهاجر پذیر باشد، آن منطقه دارای توان بالاتر اقتصادی خواهد بود. استفاده از شاخص درآمد سرانه، شاخص مناسبی برای بررسی توان اقتصادی یک منطقه است. هر چند که آمار دقیق و مطمئنی در خصوص برآورد درآمد نواحی روستایی وجود نداشته و آمار موجود بیشتر بصورت برآورد است. استفاده از صنعت و سرمایه گذاری صنعتی نیز از دیگر شاخص مورد استفاده برای بررسی توان اقتصادی یک منطقه است (فرانز^{۲۱}، ۲۰۰۰، ص ۴۰-۱۵).

۲-۲. آشنایی با منطقه مورد مطالعه

جمعیت شهر قم نیز از ۹۶۴ هزار و ۷۰۶ نفر در سال ۸۵ به یک میلیون و ۶۷ هزار و ۶۵۲ نفر در سال ۹۰ رسیده است. نرخ رشد جمعیت طی سال‌های ۸۵ تا ۹۰ سالیانه ۲.۲ درصد بوده است. تعداد خانوار استان نیز از ۲۹۲ هزار و ۴۷۷ در سال ۸۵ به ۳۱۹ هزار و ۶۵۳ خانوار افزایش یافته است. نسبت جمعیت شهرنشین از ۹۳.۹ درصد در سال ۸۵ به ۹۵.۵ درصد تغییر یافته است و به عبارت دیگر یک میلیون و ۹۰ هزار و ۷۱۹ نفر از جمعیت استان قم در شهرها و ۵۱ هزار و ۴۵ نفر از جمعیت قم در روستاها زندگی می‌کنند. شهر کهک نیز در ۳۰ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان قم قرار گرفته است. این شهر از بخش شمال به روستای ورجان و سیرو، از جنوب به روستاهای قبادبزن و بید هند، از مغرب به اراضی مسیل‌های فصلی، از شرق به اراضی کشاورزی و اراضی میم محدود می‌باشد. این بخش دارای دو دهستان کهک و فردو و ۱۸ روستا است. جمعیت بخش کهک براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، برابر با ۱۴۰۶۴۴ نفر بوده است. بخش کهک دارای دو دهستان کهک و فردو و ۱۸ روستا است. دهستان کهک دارای ۱۵۲ آبادی است که فقط ۱۰ آبادی آن دارای سکنه می‌باشد (سالنامه آماری استان قم، ۱۳۸۷، ۳۳). این دهستان در حدود ۵۹۷ کیلومترمربع وسعت دارد. شرایط آب و هوایی استان قم به گونه ای است که از غرب به شرق و از جنوب به شمال بر میزان دما افزوده شده و از مقدار بارش و تعداد روزهای یخبندان و ابری کاسته می‌شود. نواحی مرتفع بالاتر از ۱۵۰۰ متر در غرب و جنوب استان دارای آب و هوای معتدل کوهستانی، نواحی کوهپایه‌ای و دشت‌های استان از

²⁰ Bruce Ransom

²¹ Franz Barjak

جمله دشت قم دارای آب وهوای نیمه بیابانی و نواحی شرقی استان دارای آب وهوای گرم و خشک بیابانی می‌باشند.

نقشه (۲) تقسیمات کشوری استان قم به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۸۸

منبع: سازمان نقشه برداری کشور^{۲۲}

۳. نتایج تحلیل استراتژیک از قابلیت‌های اقتصاد روستایی منطقه کهک

نتایج تحلیل شاخص‌های استعدادیابی اقتصاد روستایی کهک نشان می‌دهد که:

الف) در بررسی قابلیت‌های جغرافیای انسانی منطقه مورد مطالعه مشخص گردید که عمده جمعیت استان قم در نواحی شهری زندگی نموده و درصد ناچیزی در مناطق روستایی سکونت دارند (در حدود ۶ درصد). این موضوع بدلیل بیابانی بودن قسمت اعظم مساحت استان می‌باشد. همچنین سهم جمعیت روستایی بخش کهک به کل جمعیت روستایی استان در حدود ۱۸/۴ درصد می‌باشد. تغییرات جمعیتی ۳۰ ساله در بخش کهک نیز نشان می‌دهد که جمعیت این بخش در حدود ۱۰/۴ درصد کاهش را نشان می‌دهد که این کاهش در دهستان فردو ۱۸/۶ درصد و در دهستان کهک برابر با ۵/۱ درصد بوده است.

ب) بررسی قابلیت‌های گردشگری در منطقه کهک نشان می‌دهد که این منطقه بدلیل بیلاقی بودن و نزدیکی به قطب بزرگ جمعیتی مرکز استان و آب و هوای گرم و خشک آن، دارای قابلیت‌های گردشگری مناسبی برای گردشگران است. گردشگری در این منطقه دارای ویژگی خاصی است که آنرا از سایر مناطق گردشگری متمایز نموده است. گردشگران وارد شده به این منطقه بیشتر از شهرهای اطراف بخصوص شهر قم و در تعطیلات پایان هفته به این منطقه سفر می‌نمایند که هدف بیشتر آن‌ها، زیارت امام زاده‌های موجود در این منطقه و سپس اقامت در ویلاهای ملکی در روستاها و سپس استفاده از رستوران‌های موجود در این مناطق می‌باشد لذا کاربری منطقه در موضوع گردشگری بیشتر محلی بوده و کمتر دارای جاذبه ملی و منطقه‌ای (بین استانی) می‌باشد.

ج) مطالعه قابلیت‌های اجتماعی مناطق روستایی استان قم نشان می‌دهد که وضعیت نامناسب بسیاری از این شاخص‌های اجتماعی به ضعف اقتصاد روستایی این مناطق بر می‌گردد. مطالعه قابلیت سنجی در خصوص شاخص‌های اجتماعی نشان می‌دهد که جمعیت مناطق روستایی استان از سال ۱۳۷۵ تا سال ۱۳۸۵ در حدود ۱۶ درصد کاهش را نشان می‌دهد و متوسط بعد خانوار نیز از ۴/۴۱ درصد به ۳/۹۹ درصد کاهش یافته است. همچنین

²² <http://www.ncc.org.ir/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?TabID=1&Site=nccportal&Lang=fa-I>

نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که با وجود اینکه بیش از ۵۰ درصد از شاغلین در مناطق روستایی در بخش کشاورزی فعالیت می‌نمایند لیکن فقط ۱۸ درصد از درآمد آن‌ها از طریق بخش کشاورزی تامین می‌شود که این موضوع نشان دهنده بازده پایین فعالیت‌های کشاورزی در ایجاد درآمد است. همچنین درجه برخورداری از امکانات زیر بنایی در مناطق روستایی استان شاخص مناسبی را نشان می‌دهد بطوریکه بیش از ۸۵ درصد از روستائیان از امکانات آب، برق تلفن و حمام برخوردار هستند لیکن در شاخص لوله کشی گاز فقط ۲۶ درصد دارای این امکانات هستند. در خصوص میزان بیسوادی در مناطق روستایی بخش کهک با توجه به آمار موجود، ۶۷ درصد از آنها باسواد و مابقی بی سواد هستند. از لحاظ شاخص میزان تحصیلات نیز در مناطق روستایی استان ۹۱ درصد دارای تحصیلات دیپلم و پایین تر هستند (۵۰ درصد ابتدایی) و در خصوص شاخص فقر نیز آمار دقیقی در خصوص خط فقر توسط مرکز آمار ایران ارائه نشده است.

د) مطالعه قابلیت‌های صنعتی و کشاورزی در بخش کهک نشان می‌دهد که بجز در تعدادی از روستاهای منطقه (نظیر خورآباد و...) انجام فعالیت زراعت بعلت کمبود منابع آبی و نامساعد بودن توپوگرافی زمین (صخره ای بودن یا شیب زیاد زمین) با محدودیت زیادی روبرو است. در بخش باغداری نیز زمینه مساعدتری برای تولید محصولات باغی وجود دارد که در این خصوص نیز موضوع کم آبی از چالش‌های عمده است. از عمده ترین چالش‌های دیگر در بخش کشاورزی منطقه خرد بودن اراضی کشاورزی، تفکیک و تغییر کاربری‌های غیر مجاز اراضی کشاورزی و باغی است. مهمترین فعالیت صنایع تبدیلی در بخش کهک وجود مرغداری‌ها است که بیش از ۱۰۰ واحد مرغداری فعال و نیمه فعال در منطقه وجود دارند که بنا نظر اهالی مشکلات زیست محیطی زیادی را برای روستائیان ایجاد نموده است. در بخش صنعت نیز مراکز صنعتی عمده‌ای وجود ندارد. اخیراً در سال ۱۳۸۵ ناحیه صنعتی سیرو برای توسعه بخش صنعت در بخش کهک در نظر گرفته شده است که تعداد کمی از سرمایه گذاران در این ناحیه وارد شدند.

جمع‌بندی مطالعه قابلیت‌های اقتصادی منطقه مورد بررسی نشان می‌دهد که بنا نهادن اقتصاد منطقه بر پایه توسعه فعالیت‌های کشاورزی بخصوص در زمینه تولید محصولات زراعی بعلت وضعیت خاص جغرافیایی منطقه کمتر امکان پذیر بوده و نمی‌تواند توسعه پایدار را برای این مناطق فراهم نماید. لذا توسعه مشاغل غیر زراعی در کنار فعالیت‌های کشاورزی (با تاکید بر فعالیت‌های باغداری) باید مورد حمایت جدی مسئولان قرار گیرد. در قابلیت مهم اقتصادی منطقه، توسعه صنایع دستی و گردشگری است که این قابلیت‌ها بدرستی مورد استفاده قرار نگرفته است و آثار اقتصادی آنها بر اشتغال و درآمد منطقه بسیار اندک می‌باشد

فرایند تحلیل استراتژیک برای شناخت قابلیت‌های اقتصاد روستایی بخش کهک و ارائه راهکارهای لازم برای استفاده از این قابلیت‌ها در قالب، تجزیه و تحلیل و شناخت روستاهای بخش کهک و ویژگی‌های آن، شناسایی مسایل اولویت دار روستاهای کهک، تعیین اهداف کلان و استراتژی‌های اولیه برای توسعه اقتصاد روستایی بخش کهک، ارائه راه حل‌های متنوع برای حل مشکلات، ارزیابی و مقایسه راه حل‌ها و راهکارها و انتخاب بهترین آنها و غیره است. بخشی از مراحل ارائه شده فوق در این مطالعه به اجرا در می‌آید و برخی دیگر از آنها باید در اختیار برنامه‌ریزان روستایی و دهیاران روستاهای کهک برای اجرا قرار داده شود. همچنین پیش نیازهای اجرای موفق

استراتژی‌های ارائه شده باید اختیارات نهادهای محلی بخصوص دهیاری‌های منطقه افزایش یافته تا این تغییرات بتواند زمینه اجرای برنامه‌های استراتژیک را فراهم نمایند. مراحل تهیه برنامه استراتژیک برای روستاهای بخش کهک شرح ذیل می‌باشد:

۱-۳. تجزیه و تحلیل عوامل خارجی^{۲۳}

در انجام برنامه‌ریزی استراتژیک در ابتدا لازم است مسیر توسعه منطقه مورد مطالعه (بخش کهک) قرار گیرد. این مسیر معمولاً در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی استان قم باید مشخص گردد. که بعلت عدم توسعه برنامه توسعه برای روستاهای بخش کهک این مسیر تعیین و مصوب نشده است. هر چند این تحقیق در نظر ندارد برنامه استراتژیک منطقه کهک را تدوین نماید لیکن با توجه به قابلیت‌های منطقه می‌توان این مسیر را تعیین نمود. در ادامه انجام تحلیل برنامه‌ریزی استراتژیک باید عوامل داخلی و خارجی شناسایی و طبقه بندی شود. مقصود از فرصت‌ها و تهدیدات خارجی، رویدادها و روندهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بوم‌شناسی، محیطی، سیاسی و قانونی است که می‌توانند به میزان زیادی در آینده به اقتصاد منطقه منفعت یا زیان برسانند. فرصت‌ها و تهدیدات به میزان زیادی خارج از کنترل اقتصاد منطقه هستند. از این جهت از واژه خارجی استفاده می‌شود (پارسائیان و اعرابی، ۱۳۸۰، ص ۳۵).

جدول شماره (۲) خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل خارجی

عوامل خارجی (۱)	وزن (۲)	درجه بندی (۳)	امتیاز وزنی (۴)
فرصت‌ها:			
وجود آب و هوای بیلابلی نسبت به سایر مناطق استان	۰/۰۹	۲	۰/۱۸
نزدیکی روستاهای بخش کهک به مرکز استان (کمتر از ۵۰ کیلومتر) و استفاده از قابلیت‌های اقتصادی و گردشگری آن	۰/۰۸	۲	۰/۱۴
فاصله مناسب روستاهای بخش کهک از جاده اتوبان تهران - اصفهان	۰/۰۷	۲	۰/۱
وجود جاذبه‌های گردشگری مناسب در منطقه	۰/۰۶	۲	۰/۱۲
فاصله مناسب روستاهای بخش کهک به قطب بزرگ جمعیتی بخصوص پایتخت (بافاصله ۱۸۰ کیلومتر)	۰/۰۹	۲	۰/۱۸
فراهم بودن اتصال روستاها به اینترنت و وجود مراکز ICT روستایی	۰/۱۲	۳	۰/۳۶
تهدیدات:			
افول آب‌های زیر زمینی در منطقه بعلت بالاتر بودن تبخیر نسبت به بارش و برداشت بی رویه از این منابع	۰/۰۸	۴	۰/۳۲
افزایش تورم در اقتصاد و روند روزافزون هزینه‌های تولید	۰/۱	۳	۰/۳
وجود جاذبه مشاغل پر درآمد شهری در مرکز استان و افزایش مهاجرت	۰/۰۷	۱	۰/۰۵
بالا بودن نرخ بازده سرمایه گذاری در بخش‌های رقیب شهری	۰/۱	۳	۰/۲۴
مهاجرت نیروهای جوان و تحصیلکرده بخش به شهرها	۰/۰۷	۱	۰/۰۵
ناهمواری‌های موجود در برخی از روستاها و عدم امکان توسعه آبی روستا	۰/۰۷	۱	۰/۰۵
جمع	۱/۰۰		۲/۰۹

منبع: یافته‌های پژوهش

(۱) اگر مجموع امتیازات ستون به عدد ۵ برسد بدین معنی است که سازمان در برابر عواملی که موجب تهدید یا فرصت می‌شوند به صورت عالی واکنش نشان می‌دهد. اگر این عدد به پایین میزان خود برسد (عددی که نشان‌دهنده اینست که اقتصاد منطقه نتوانسته است از عوامل بهره برداری یا از تهدیدات جلوگیری نماید.

(۲) اعداد درجه‌بندی بیانگر میزان اثر بخشی استراتژی‌های بکار گرفته شده و نشان‌دهنده واکنش نسبت به عامل مذکور می‌باشد. عدد ۵ یعنی واکنش عالی بوده است.

²³ External Factors Analysis

(۳) شیوه تعیین این وزن بدین صورت بوده است عوامل در نظر گرفته توسط تعدادی از اساتید برنامه ریزی روستایی و کارشناسان کشاورزی در استان قم وزن گذاری شده است.

در جدول شماره (۲) نمونه‌ای از ماتریس ارزیابی عوامل خارجی مربوط به اقتصاد روستایی بخش کهک برای استفاده از فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی اقتصاد منطقه ارائه شده است. در این ماتریس بیشترین وزن به افول آب‌های زیر زمینی در منطقه و مهاجرت جوانان در بخش تهدیدات و بیشترین وزن در قسمت فرصت‌ها به توسعه فنآوری اطلاعات و ارتباطات و نزدیکی به مرکز استان و جمعیت کشور داده شده است. اقتصاد منطقه نمی‌تواند سیاست‌هایی را بکارگیری نماید که از این فرصت‌ها بتواند استفاده نماید. نمره ۲/۰۹ بیانگر این است که اقتصاد منطقه از ظرفیت بکارگیری استراتژی‌هایی که بتواند از فرصت‌های موجود استفاده نموده یا تهدیدات را کاهش دهد استفاده نمی‌نماید.

۲-۳. تجزیه و تحلیل عوامل داخلی

نقاط قوت و ضعف داخلی در زمره فعالیت‌های قابل کنترل در منطقه قرار می‌گیرند که اقتصاد منطقه در حال حاضر از آنها بسیار خوب یا بسیار ضعیف استفاده می‌نماید. این عوامل ممکن است ناشی از قوت‌ها یا ضعف سازمان‌های متولی یا محیط داخلی باشند. این عوامل در سایه فعالیت‌های مدیریتی یا تحقیق و توسعه و غیره بوجود می‌آیند.

جدول شماره (۳) ماتریس خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل داخلی

عوامل خارجی	وزن (۲)	درجه بندی (۳)	امتیاز وزنی (۴)
قوت‌ها: وجود تشکلهای دولتی و غیر دولتی (شورای اسلامی روستا و دهیار و..)	۰/۰۶	۳	۰/۲۱
وجود مراکز تحقیقاتی کشاورزی در استان و مرکز آموزش عالی در بخش کهک	۰/۰۵	۱	۰/۰۴
وجود شهرک صنعتی در بخش کهک (ناحیه سیرو)	۰/۰۵	۲	۰/۱
اجرای طرح‌های هادی روستایی در بخش و ایجاد زیر ساخت‌ها	۰/۰۶	۲	۰/۱۲
استقبال برخی از شهروندان قومی به سرمایه گذاری در بخش مسکن روستا با هدف گردشگری	۰/۰۵	۱	۰/۰۵
وجود تولیدات با کیفیت باغی و صنایع دستی در بخش	۰/۰۸	۲	۰/۱۶
تخصیص اعتبارات به سرمایه گذاران در امر گردشگری بعنوان ساز و کار مناسب برای جذب سرمایه گذار	۰/۰۵	۱	۰/۰۵
تصویب مناطق نمونه گردشگری در بخش کهک (کرمجکان و..)	۰/۰۵	۱	۰/۰۵
نزدیکی منطقه به فرودگاه بین المللی امام (ره)	۰/۰۵	۱	۰/۰۵
ضعف‌ها: پایین بودن میزان باسوادی بخصوص در مقطع متوسطه و بالاتر	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
نبود نظام بازاریابی مناسب برای فروش محصولات تولیدی روستاها	۰/۰۷	۳	۰/۲۱
نبود بازار مالی سازمان یافته برای تامین مالی و نقدینگی کشاورزان	۰/۰۵	۱	۰/۰۵
محدود بودن فرصت‌های شغلی در منطقه بخصوص برای جوانان با توجه به عدم امکان زراعت، نبود صنایع تبدیلی در منطقه و...	۰/۰۲	۳	۰/۰۶
پایین بودن میزان سرمایه گذاری در بخش‌های اشتغال زا در روستاهای بخش کهک	۰/۰۸	۳	۰/۲۴
کافی نبودن اجرای طرح‌های هادی در روستاها جهت تقویت اقتصاد روستایی بعنوان تنها طرح توسعه روستایی منطقه	۰/۰۵	۳	۰/۱۵
ناشناخته بودن مراکز گردشگری کهک برای بازدید کنندگان کشور ناشی از ضعف تبلیغات در این خصوص	۰/۰۵	۱	۰/۰۵
ضعف زیر ساخت‌های جاده ای مناسب در اتصال روستاها به مرکز استان	۰/۰۷	۳	۰/۲۱
فقدان تنوع در تسهیلات و خدمات گردشگری در بخش	۰/۰۷	۲	۰/۱۴
گرایش غالب مردم به استفاده اختصاصی از فضای روستا در ویلا و باغ‌های خصوصی	۰/۰۲	۲	۰/۰۴
جمع	۱/۰۰		۲/۰۲

منبع: یافته‌های پژوهش (نکات جدول به مثابه جدول شماره ۲)

ماتریس تجزیه و تحلیل عوامل داخلی در جدول شماره (۳) نشان داده شده است. صرفنظر از تعداد عاملی که در ماتریس ارزیابی عوامل داخلی گنجانده می‌شود، جمع نمره نهایی بین ۱ تا ۵ خواهد بود و میانگین آنها برابر با ۳ است. اگر نمره نهایی اقتصاد ناحیه مورد بررسی کمتر از ۳ باشد بدین معنی است که اقتصاد منطقه از نظر عوامل داخلی دچار ضعف است و اگر نمره از ۳ بیشتر باشد، بیانگر این است که اقتصاد منطقه از نظر عوامل درونی دارای قوت می‌باشد. مجموع نمرات داده شده به عوامل داخلی در جدول برابر با ۲/۰۲ است. این بدان معنی است که اقتصاد منطقه از نظر عوامل داخلی از حد متوسط کمتر است.

۳-۳. تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک اقتصاد روستایی منطقه

با ترکیب جدول تجزیه و تحلیل عوامل خارجی و داخلی می‌توان جدول خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک (SFAS)^{۲۴} را استخراج نمود. با کمک این جدول می‌توان عوامل استراتژیک مجموعه را خلاصه کرد. وجود این جدول این فرصت را به فرد تصمیم گیرنده می‌دهد که کلیه عوامل SWOT را محدود به تعداد کمتری نماید. اینکار با بررسی وزن‌های هر یک از جداول عوامل داخلی و خارجی صورت می‌گیرد. در این جداول عوامل استراتژیک با وزن کمتر از ۰/۰۷ حذف شده اند. جدول شماره (۵-۱۷) خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک را نشان می‌دهد. این جدول مبنای پایه ای برای تدوین راهبردها محسوب می‌گردد.

جدول شماره (۴) تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک اقتصاد روستایی منطقه کهک با توجه به نظرات کارشناسان مرتبط با موضوع

امتیاز وزنی	رتبه	وزن	خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک
۰/۱۸	۲	۰/۰۹	O1: وجود آب و هوای بیلاقی نسبت به سایر مناطق استان
۰/۱۶	۲	۰/۰۸	O2: نزدیکی روستاهای بخش کهک به مرکز استان (کمتر از ۵۰ کیلومتر) و استفاده از.
۰/۱۸	۲	۰/۰۹	O3: فاصله مناسب روستاهای بخش به قطب بزرگ جمعیتی بخصوص پایتخت (بافاصله ۱۸۰ کیلومتر)
۰/۳۶	۳	۰/۱۲	O4: توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات و فراهم بودن اتصال روستاها به اینترنت
۰/۳۲	۴	۰/۰۸	T1: افول آب‌های زیر زمینی در منطقه بعثت بالاتر بودن تبخیر نسبت به بارش و
۰/۳	۳	۰/۱	T2: افزایش تورم در اقتصاد و روند روزافزون هزینه‌های تولید
۰/۰۷	۱	۰/۰۷	T3: وجود مشاغل خدماتی و واسطه ای در مرکز استان و زمینه سازی بروز مهاجرت
۰/۱۶	۲	۰/۰۸	S3: وجود تولیدات با کیفیت باغی و صنایع دستی در بخش
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	W1: نبود نظام بازاریابی مناسب برای فروش محصولات تولیدی روستاها
۰/۲۴	۳	۰/۰۸	W2: پایین بودن میزان سرمایه گذاری در بخش
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	W3: ضعف زیر ساخت‌های جاده ای مناسب در اتصال روستاها به مرکز بخش و استان
۰/۱۴	۲	۰/۰۷	W4: فقدان تنوع در تسهیلات و خدمات گردشگری در بخش
۲/۴۴		۱/۰۰	جمع کل

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به بررسی و تحلیل عوامل استراتژیک داخلی و خارجی و میزان امتیازات داده شده به آنها، عامل افول آب‌های زیر زمینی با امتیاز وزنی ۰/۳۲ و روند افزایش هزینه‌های تولید با امتیاز وزنی ۰/۳ و بالا بودن نرخ بازده بخش‌های رقیب شهری (خدماتی) با امتیاز وزنی ۰/۲۴ بیشترین عوامل تهدیدی در بهره برداری از قابلیت‌های اقتصاد منطقه بشمار می‌رود. همچنین بر اساس دیدگاه افراد مورد بررسی وجود آب و هوای بیلاقی در منطقه بامیانگین وزنی ۰/۱۸، فاصله مناسب روستاها با قطب جمعیتی مرکز استان و کشور با ۰/۱۸ و توسعه ICT با امتیاز وزنی ۰/۳۶ مهمترین فرصت‌های موجود در استفاده از قابلیت‌های اقتصادی مناطق مورد بررسی است. در تحلیل

²⁴ Strategic Factors Analysis Summary (SFAS)

وضعیت قوت‌های موجود منطقه، تنها قوت موجود وجود تولیدات باغی با کیفیت (با امتیاز وزنی ۰/۱۶) و اجرای طرح هادی (با امتیاز ۰/۱۲) می‌باشد و سایر عوامل در وضعیت نامطلوبی قرار دارد که باید ارتقاء داده شده و تقویت شوند. در بخش نقاط ضعف نیز پایین بودن میزان سرمایه گذاری در منطقه (با امتیاز ۰/۲۴)، ضعف در زیرساخت‌های جاده‌ای (با امتیاز ۰/۲۱) و ضعف در نظام بازاریابی محصولات تولیدی روستا (با امتیاز ۰/۲۱) از مهمترین نقاط ضعف موجود در منطقه در استفاده از قابلیت‌ها محسوب می‌گردد که باید راهبردهای لازم برای رفع آن‌ها ارائه شود.

جدول شماره (۵) ترکیب عوامل موثر داخلی و خارجی بر اقتصاد روستایی بخش کهک

عوامل داخلی		عوامل خارجی	
S	W	O	T
۰/۸۲	۰/۷۵	۱/۰۸	۱/۰۱
مجموع ضرایب عوامل مرکب			
SO	WT	ST	WO
۱/۹	۱/۷۶	۱/۸۳	۱/۸۳

منبع: یافته‌های پژوهش - $T=1/01$ مجموع امتیازات وزنی تهدیدات از جدول شماره (۳) - $O=1/08$ مجموع امتیازات وزنی فرصت‌ها از جدول شماره (۳) - $W=1/19$ مجموع امتیازات وزنی ضعف‌ها از جدول شماره (۴) - $S=0/82$ مجموع امتیازات وزنی قوت‌ها از جدول شماره (۴)

بر اساس ارقام محاسبه شده در جدول شماره (۵) بزرگترین عدد بدست آمده مربوط به نقاط ضعف و فرصت‌های موجود در مناطق روستایی بخش کهک می‌باشد ($WO=2/27$). لذا بر این اساس باید با استفاده از فرصت‌های موجود در مناطق روستایی دهستان‌های کهک و فردو، نقاط ضعف را برطرف نمود. همچنین برای پی بردن به وضعیت فعلی منطقه مورد مطالعه از لحاظ وضعیت اقتصاد روستایی از ماتریس عوامل داخلی و خارجی (جدول شماره ۶) استفاده می‌گردد.

جدول شماره (۶) ماتریس عوامل داخلی و خارجی و شناسایی وضعیت وجود*

		نمره نهایی ماتریس ارزیابی عوامل داخلی		
		قوی (۶۶/۶ - ۱۰۰)	متوسط (۳۳ - ۶۶/۶)	ضعیف (۰ - ۳۳/۳)
نمره نهایی ماتریس عوامل خارجی	قوی (۶۶/۶ - ۱۰۰)	I	II	III
	متوسط (۳۳ - ۶۶/۶)	IV	V	VI
	ضعیف (۰ - ۳۳/۳)	VII	VIII	IX

منبع: یافته‌های پژوهش بر اساس منبع: پارسائیان و همکاران، ۱۳۸۰، ص ۳۸۱

• این ماتریس را می‌توان به سه ناحیه تقسیم بندی نمود. برای ناحیه اول، دوم و چهارم می‌توان استراتژی رشد و توسعه، ناحیه سوم، پنجم و هفتم می‌توان از استراتژی حفظ و نگهداری وضع موجود و ناحیه شش، هشت و نهم از استراتژی رهاسازی استفاده نمود.

در جدول شماره (۶) ماتریس عوامل داخلی و خارجی نشان داده شده است. در این ماتریس وضعیت اقتصاد منطقه مورد بررسی در محیط عملکردی نشان داده می‌شود. در این ماتریس روی محور X مجموع امتیازات موزون عوامل داخلی از ۰ تا $۳۳/۳$ ٪ نشان داده ضعف عوامل داخلی و امتیازهای $۳۳/۴$ ٪ نشان دهنده وضعیت معمولی و متوسط اقتصاد منطقه و امتیاز $۶۶/۷$ ٪ تا ۱۰۰ به قوت اقتصاد منطقه اشاره می‌کند. به همین ترتیب روی محور Yها یک مجموع موزون امتیاز عوامل خارجی از ۰ تا $۳۳/۳$ ٪ به شرایط تهدید آمیز و امتیاز $۳۳/۴$ تا $۶۶/۶$ ٪ به شرایط

بینابین و و امتیاز ۶۶/۷٪ تا ۱۰۰٪ به شرایط طلایی و فرصت دار برای منطقه اشاره دارد. با توجه به محاسبات انجام شده میزان امتیاز محاسبه شده در حدود ۴۱ درصد است (ناحیه دوم در خانه‌های ۳ و ۵ و ۷) که نشان دهنده وضعیت معمولی در عوامل داخلی و خارجی است. به عبارت دیگر قوت‌ها و ضعف‌های موجود در منطقه مورد مطالعه مانع جدی در شکوفایی اقتصادی آن بشمار نمی‌رود و در وضعیت نامناسبی قرار ندارد و مجموعه فرصت‌ها و تهدیدات نیز وضعیت نگران کننده ای را ارائه نمی‌نماید. بر این اساس باید استراتژی‌های حفظ و نگهداری وضعیت موجود با تاکید بر افزایش بهره وری در فعالیت‌های اقتصادی در بخش کهک را در پیش گرفت. استراتژی‌های بکار رفته در ناحیه اول و دوم و چهارم شامل تسریع در رشد سرمایه گذاری در منطقه بخصوص در زمینه توسعه گردشگری، توسعه زیر ساخت‌های حمل و نقل و غیره، در ناحیه سوم، پنجم و هفتم می‌توان از استراتژی انجام تحقیقات کشاورزی و آموزش کشاورزان، کاهش تشریفات اداری پرداخت تسهیلات بانکی و غیره و در ناحیه شش، هشت و نهم می‌توان از استراتژی‌هایی نظیر انتقال ساکنین روستاهای کهک به مناطق دیگر استفاده نمود که در اینجا توصیه نمی‌شود.

۴-۵. تشکیل ماتریس SWOT

همانگونه که در بخش‌های پیشین بیان شد، روش تجزیه و تحلیل SWOT، مدل تحلیلی مختصر و مفیدی است که به شکل نظام یافته هر یک از عوامل قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات را بررسی و استراتژی‌های متناسب به موقعیت کنونی یک سیستم را بررسی و ارائه می‌نماید. با توجه به جداول ارائه شده (عوامل داخلی و خارجی) می‌توان ماتریس SWOT را بصورت جدول شماره (۷) بیان نمود.

جدول شماره (۷) جدول تجزیه و تحلیل SWOT

فهرست قوت‌ها (S)	فهرست ضعف‌ها (W)	
S ₁ : وجود تشکل‌های غیر دولتی نظیر شورای اسلامی روستا و غیره	W ₁ : پایین بودن میزان باسوادی در مقطع متوسطه و بالاتر	تحلیل SWOT
S ₂ : وجود مدیریت روستایی در روستا (دهیاری‌ها و...)	W ₂ : نبود نظام بازاریابی مناسب برای فروش محصولات تولیدی	
S ₃ : وجود مراکز تحقیقاتی کشاورزی در استان و مرکز آموزش عالی در بخش کهک	W ₃ : نبود بازار مالی سازمان یافته برای تامین مالی و نقدینگی کشاورزان	
S ₄ : وجود شهرک صنعتی در بخش کهک (ناحیه سیرو)	W ₄ : محدود بودن فرصت‌های شغلی در منطقه بخصوص برای جوانان با توجه به عدم امکان زراعت، نبود صنایع تبدیلی در منطقه و...	
S ₅ : اجرای طرح‌های هادی روستایی در بخش و ایجاد زیر ساخت‌ها	W ₅ : پایین بودن میزان سرمایه گذاری در بخش..	
S ₆ : استقبال برخی از شهروندان قمی به سرمایه گذاری در بخش مسکن روستا یا هدف گردشگری	W ₆ : عدم تدوین برنامه توسعه پایدار روستایی برای روستا و آمایش	
S ₇ : وجود تولیدات با کیفیت باغی و صنایع دستی در بخش	W ₇ : کافی نبودن اجرای طرح‌های هادی در روستاها جهت تقویت اقتصاد روستایی بعنوان تنها طرح توسعه روستایی منطقه	
S ₈ : تخصیص اعتبارات به سرمایه گذاران در امر گردشگری بعنوان ساز و کار مناسب برای جذب سرمایه گذار	W ₈ : ناشناخته بودن مراکز گردشگری کهک برای بازدید کنندگان کشور ناشی از ضعف تبلیغات در این خصوص	
S ₉ : تصویب مناطق نمونه گردشگری در بخش کهک (کرمچکان و...)	W ₉ : ضعف زیر ساخت‌های جاده ای مناسب در اتصال روستاها به مرکز بخش و استان	
S ₁₀ : نزدیکی منطقه به فرودگاه بین المللی امام (ره)	W ₁₀ : فقدان تنوع در تسهیلات و خدمات گردشگری در بخش	
	W ₁₁ : عدم آشنایی مدیران واحدهای گردشگری با اصول بازاریابی و محدود بودن فعالیت آنها	
	W ₁₂ : گرایش غالب مردم به استفاده اختصاصی از فضای روستا در غالب ویلا و باغ‌های مخصوص	

منبع: یافته‌های پژوهش

ادامه جدول شماره (۷)

فرصت‌ها (O)	استراتژی‌های (SO)	استراتژی‌های (WO)
O ₁ : وجود آب و هوای بیلاقی نسبت به سایر مناطق استان O ₂ : نزدیکی روستاهای بخش کهک به مرکز استان (کمتر از ۵۰ کیلومتر) و استفاده از قابلیت‌های اقتصادی و گردشگری آن O ₃ : فاصله مناسب روستاهای بخش کهک از جاده اتوبان تهران - اصفهان O ₄ : وجود جاذبه‌های گردشگری مناسب در منطقه O ₅ : فاصله مناسب روستاهای بخش کهک به قطب بزرگ جمعیتی بخصوص پایتخت (بافاصله ۱۸۰ کیلومتر) در دسترسی به بازار هدف O ₆ : توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات و فراهم بودن اتصال روستاها به اینترنت O ₇ : کوچک بودن مساحت استان و امکان رسیدگی	SO ₁ : تعریف پروژه‌های گردشگری و ارائه به متقاضیان سرمایه گذاری SO ₂ : ایجاد شهرک گردشگری در روستاهای مستعد SO ₃ : تشکیل شرکت‌های تعاونی گردشگری SO ₄ : عرضه مستقیم محصولات باغی در مرکز کشور با توجه به بازار مناسب آن SO ₅ : هدایت سرمایه گذاری شهروندان قومی در روستا با رعایت مصالح روستا SO ₆ : آموزش اعضاء شورای اسلامی و دهیاران با روش‌های برنامه ریزی روستایی و منطقه ای SO ₇ : تقویت پیوند اقتصاد شهری و اقتصاد روستایی از طریق ایجاد بازارچه عرضه محصولات روستایی	WO ₁ : تدوین برنامه جامع گردشگری منطقه و معرفی جاذبه‌ها به کل کشور WO ₃ : ایجاد هنرستانهای کشاورزی در دهستان‌ها WO ₄ : امکان سنجی قابلیت‌های سرمایه گذاری در منطقه از طریق اجرای آمایش سرزمین WO ₅ : تعیین نوع صنایع غیر زراعی در منطقه WO ₆ : معایب و نقایص نظام بازار رسانی محصولات تولیدی منطقه WO ₆ : کاهش تشریفات اداری پرداخت تسهیلات به مشاغل روستایی و خانگی WO ₇ : سفارشی کردن محصولات تولیدی روستا بر اساس تقاضای مراکز مصرف برای تضمین فروش WO ₈ : بازنگری و تعیین جایگاه خاص برای مناطق روستایی در برنامه‌های توسعه استان قم
تهدیدات (T)	استراتژی‌های (ST)	استراتژی‌های (WT)
T ₁ : افول آب‌های زیر زمینی در منطقه بعثت بالاتر بودن تبخیر نسبت به بارش و برداشت بی رویه از این منابع T ₂ : افزایش تورم در اقتصاد و روند روزافزون هزینه‌های تولید T ₃ : وجود مشاغل خدماتی و واسطه ای در مرکز استان و زمینه سازی بروز مهاجرت T ₄ : بالا بودن نرخ بازده سرمایه گذاری در بخش‌های رقیب شهری T ₅ : مهاجرت نیروهای جوان و تحصیلکرده بخش به شهرها T ₆ : ناهمواری‌های موجود در برخی از روستاها و عدم امکان توسعه آبی روستا T ₇ : نبود متولی خاص برای هدایت اقتصاد روستایی	ST ₁ : انجام تحقیقات کشاورزی به منظور کاهش هزینه تولید و افزایش عملکرد در هکتار و ارائه راهکارهای کاهش افول آب‌های زیر زمینی ST ₂ : ایجاد مدیریت واحد روستایی هماهنگی بیشتر بین شورای اسلامی و دهیار ST ₃ : تسریع در سرمایه گذاری در مناطق نمونه گردشگری منطقه ST ₄ : تنوع در امکانات گردشگری منطقه جهت افزایش مدت اقامت گردشگران ST ₅ : فراهم نمودن استفاده بیشتر از پوشش گیاهی موجود در تولید گیاهان دارویی	WT ₁ : ایجاد مشاغل واسطه ای و خدماتی متناسب با اقتصاد روستایی در منطقه جهت جلوگیری از جذب جوانان به مشاغل خدماتی شهری WT ₂ : معرفی زمینه‌های سرمایه گذاری در منطقه در جهت جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهرها WT ₃ : توسعه زیر ساخت‌های حمل و نقل منطقه جهت تقویت اقتصاد روستایی WT ₄ : آموزش کشاورزان در جهت استفاده بهینه از منابع آبی زیر زمینی WT ₄ : تقویت ارتباط اقتصاد روستایی منطقه با اقتصاد شهری

استراتژی‌های پیشنهادی برای استفاده مناسب از قابلیت‌های اقتصادی روستاهای بخش کهک در جدول ۷ نشان داده است. این استراتژی‌ها در چهار گروه طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی گروه بندی شده اند که بیشتر آن‌ها در حوزه اقتصادی هستند. البته می‌توان این استراتژی‌ها را در گروه‌های تخصصی نظیر آموزش، زیر ساخت‌های روستایی، بازار کالا و غیره گروه بندی نمود و برای هر یک نیز برنامه اجرایی تدوین و ارائه کرد.

جمع‌بندی و توصیه‌های کاربردی

در استان قم با وجود سهم ناچیز جمعیت روستایی از کل جمعیت استان (در حدود ۶ درصد)، فعالیت‌های اقتصادی این مناطق نقش مهمی را در اقتصاد استان ایفاء می‌نمایند. با این وجود در طی سه دهه گذشته، باتوجه به بروز مسایل و مشکلات متعدد در اقتصاد روستایی، این مناطق همواره جمعیت خود را از دست داده اند. بدیهی است که عدم توجه به این موضوع در بلندمدت مهاجرت را تشدید و تولیدات کشاورزی کاهش و امنیت غذایی مورد تهدید قرار خواهد گرفت. بر این اساس، مطالعه قابلیت‌ها و پتانسیل‌های اقتصادی روستاهای واقع در بخش کهک در جهت ارائه راهکارهای لازم برای تقویت اقتصاد این مناطق پیشنهاد و اجرا گردید. نتایج حاصله از ماتریس

SWOT تشکیل شده از فرصت‌ها، تهدیدات، نقاط قوت و ضعف موجود در اقتصاد مناطق روستایی کهک می‌توان دریافت که استراتژی‌های مختلفی را می‌توان برای استفاده مناسب از قابلیت‌های موجود و رفع مسایل و مشکلات پیش روی اقتصاد منطقه پیشنهاد نمود که آنها را می‌توان در چهار بخش جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی ارائه نمود که بیشترین آنها در بخش اقتصادی ارائه شده است. برای اجرای بهتر سیاست‌های معرفی شده پیشنهادات ذیل را می‌توان ارائه نمود:

- با توجه به محدودیت آب‌های زیرزمینی و ضعف آب‌های سطحی دائمی در منطقه مورد بررسی، پیشنهاد می‌گردد توسعه کشت اقلام زراعی در منطقه محدود شده و توسعه فعالیت‌های باغی مد نظر قرار گیرد. در این خصوص لازم است برای توسعه باغداری از گونه‌های پر بازده و بازار پسند استفاده شده و روش‌های آبیاری نیز به روش‌های نوین نظیر آبیاری قطره ای تغییر داده شود. تا ضمن حفظ منابع آبی زیر زمینی، درآمد کشاورزان افزایش یابد.

- با توجه به قابلیت بالای گردشگری در منطقه به لحاظ بیلاقی بودن آب و هوای منطقه نسبت به مناطق همجوار، پیشنهاد می‌گردد سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان قم نسبت به تدوین طرح جامع گردشگری در منطقه کهک با بهره گیری از تجربیات دیگر استان‌ها (نظیر استان چهار محال بختیاری) علاوه بر تاسیس منطقه نمونه گردشگری اقدام نماید. تعریف پروژه‌های سرمایه گذاری در منطقه نظیر ایجاد شهرک گردشگری که طول اقامت گردشگران را افزایش دهد، ایجاد هتل و تسهیلات رفاهی از مهمترین عوامل موثر در توسعه گردشگری در منطقه بشمار می‌رود. مجموعه این اقدامات باید بتواند گردشگری فعلی (با خصوصیت محلی) را به گردشگری منطقه ای و ملی تبدیل نماید.

- با توجه به سابقه طولانی تولید صنایع دستی در روستاهای منطقه مورد بررسی و نقش این فعالیت‌ها در افزایش درآمد روستائیان، پیشنهاد می‌گردد سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی استان ضمن ارزیابی وضعیت موجود تولید و فروش صنایع دستی در منطقه مورد بررسی (در قالب یک طرح پژوهشی) نسبت به تقویت این صنعت و رفع موانع پیش روی اقدام نماید. این موضوع با توجه به محدود بودن فعالیت‌های کشاورزی و بروز خشکسالی در منطقه بسیار حائز اهمیت است. نتایج اقدامات سازمان متولی باید بتواند ضمن تعریف حمایت‌های لازم از صنایع دستی منطقه، قیمت تمام شده این محصولات را کاهش داده و به ویژه برای فروش تولیدات راهکار ارائه دهد.

- با توجه به نقش دهیاران بعنوان مدیران روستا و اعمال سیاست‌های دولت از طریق آنها، پیشنهاد می‌گردد اولاً آموزش‌های لازم در خصوص برنامه ریزی روستایی به آنها داده شود، دوم از آنان خواسته شود تا برنامه توسعه روستایی تحت نظارت خود را در دو مقطع کوتاه مدت و بلندمدت ارائه نمایند. این کار باعث می‌گردد تا دهیاران علاوه بر مسوولیت عمرانی روستاها، زمینه‌های رشد و توسعه اقتصادی روستا را نیز فراهم نمایند. در این راستا لازم است اعتبارات تخصیص داده شده برای روستاها بر اساس طرح توسعه آنها داده شود.

- با توجه به نقش انکار ناپذیر وجود زیر ساخت‌های پایه (آب، برق، جاده و...) در توسعه مناطق روستایی و جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهر، پیشنهاد می‌گردد علاوه بر تسهیلات فوق، امکاناتی از قبیل زیر ساخت

اطلاعاتی و ارتباطی نظیر امکان اتصال منازل روستایی به اینترنت، هنرستان‌های کشاورزی، مراکز فنی و حرفه‌ای، امکانات ورزشی و تفریحی، اعزام پزشکان متخصص و غیره برای مناطق روستایی فراهم گردد. ارائه این تسهیلات موجب کاهش جاذبه شهرها در جذب روستائیان خواهد شد.

- با توجه به سیاست دولت در اعطای تسهیلات به مشاغل خانگی در سال ۱۳۹۰ (فهرست این مشاغل در ضمیمه این مطالعه آورده شده است) و وجود تجربه قبلی در خصوص پرداخت تسهیلات به واحدهای کسب و کار در مناطق روستایی (طرح بنگاه‌های زود بازده)، پیشنهاد می‌گردد، موضوع فروش تولیدات روستایی و بازاریابی برای این تولیدات به نحو خاص مورد توجه قرار گیرد. هر چند که در طرح مشاغل خانگی در سال ۱۳۹۰، ایجاد شرکت‌های پشتیبان برای جمع‌آوری و فروش تولیدات مشاغل روستایی در نظر گرفته شده است لیکن باید نظارت کافی بر فعالیت این شرکت و تحقق اهداف در نظر گرفته شده برای آنها توسط اداره کل کار و امور اجتماعی استان صورت گیرد. بدیهی است که عدم توان این شرکت‌ها در بازاریابی و فروش تولیدات روستایی، تحقق اهداف اشتغال‌زایی مشاغل خانگی را دچار ابهام جدی خواهد نمود.

- با توجه به مشکلات تامین آب برای توسعه زراعت و کشاورزی و وضعیت توپوگرافی منطقه، بنظر می‌رسد که اقتصاد روستایی باید به سایر فعالیت‌های اقتصادی گرایش پیدا نماید. برای این منظور چندین راهبرد برای توسعه فعالیت‌های گردشگری ارائه شده است. در حال حاضر گردشگری در منطقه بیشتر بصورت محلی و در جهت گذراندن اوقات فراغت ساکنین مرکز استان است. همچنین برخی از گردشگران نیز خود دارای اقامتگاه دائمی در روستاها (خرید ویلاهای روستایی) هستند که در پایان هفته از آن استفاده می‌نمایند که بعضاً اقلام مورد نیاز خود را از شهر می‌آورند. در مجموع، وضعیت فعلی گردشگری در دهستان‌های کهک جایگاه مناسبی را در اقتصاد روستایی و اشتغال‌آفراز نمی‌نماید. لازم به ذکر است که فعالیت‌های گردشگری در منطقه باید بتواند برای ساکنین ایجاد اشتغال و درآمد نماید.

- یکی از راهبردهای ارائه شده برای تقویت اقتصاد روستایی منطقه، توسعه مشاغل غیر زراعی است. این راهبرد در تحقیقات مختلف مورد تاکید قرار گرفته و راهبرد مناسبی نیز بنظر می‌رسد. این راهبرد در منطقه کهک با توجه به مشکلات توسعه بخش کشاورزی باید به طور ویژه به آن پرداخته شود. هر چند که روستائیان در طی چندین دهه گذشته با تولید صنایع دستی به این موضوع توجه نموده اند لیکن بعلاوه عدم وجود بازار مناسب برای محصولات و افزایش هزینه‌های تولید به توسعه این فعالیت‌ها اقدام ننموده اند. برای این منظور سازمان‌های متولی نظیر سازمان جهاد کشاورزی و در هنگام توسعه این مشاغل باید به دو نکته توجه نمایند. اول با راه‌اندازی کارگاه‌های مجهز ضمن کاهش هزینه‌های تولید بر کیفیت تولیدات متناسب با نیاز بازار نظارت داشته باشند. دوم، برای دسترسی تولیدات آنها به بازار تلاش نموده و زمینه‌ی آن را فراهم نمایند.

- یکی دیگر از راهکارهای ارائه شده، امکان سنجی قابلیت‌های سرمایه‌گذاری در منطقه از طریق اجرای مطالعه آمایش سرزمین است. مطالعات آمایش سرزمین^{۲۵}، در منطقه مورد مطالعه تاکنون صورت نگرفته است. با انجام این مطالعه و شناخت سازمان فضایی منطقه کهک، می‌توان به قابلیت‌های آن دست پیدا نمود و جایگاه آنرا در اقتصاد استان قم مشخص نمود.

منابع

- احمدی، علی، فتح اله، مهدی، تاج الدین، ایرج (۱۳۸۲). **نگرشی جامع بر مدیریت استراتژیک**. چاپ اول. تهران: انتشارات تولید دانش
- استانداری قم (۱۳۸۹). **سند اشتغال روستایی**. دفتر امور روستایی
- امیر کبیری، علی رضا (۱۳۷۷)، **مدیریت استراتژیک**، تهران: انتشارات ملک.
- بدری سیدعلی، مطیعی لنگرودی سیدحسن، سلمانی محمد، علی قلی زاده فیروزجانی ناصر (۱۳۸۸). اثرات اقتصادی گردشگری بر نواحی روستایی (مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی نوشهر) **مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای بهار و تابستان ۱۲: ص ۱۳-۳۵**
- بهورز، فاطمه (۱۳۸۰). **زمینه‌های غالب در جغرافیای انسانی**، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران،
- دیوید، فرد، ار، پارسائیان، علی، اعرابی، سید محمد (۱۳۸۰)، **مدیریت استراتژیک**، چاپ دوم. تهران: انتشارات دفتر فرهنگی
- رحمتی، اکبر (۱۳۸۲). **مطالعه پتانسیل‌ها و محدودیت‌های منابع آبی در استان قم**. وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان قم.
- سازمان هواشناسی کشور (۱۳۹۰) نشریه علمی اداره کل هواشناسی استان قم، تیرماه ۱۳۹۰
- سبحانی، بهروز (۱۳۸۹)، شناخت پتانسیل‌های گردشگری منطقه آبگرم سردابه در استان اردبیل با روش SWOT، **مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای**، سال اول، شماره چهارم، بهار، ص ۱۲۸
- شائمی، اکبر، احمدی، حمزه، ارزیابی پتانسیل‌های اقلیمی کشاورزی استان ایلام براساس روش پایاداکیس، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام، زاهدان، فروردین ماه ۱۳۸۹
- فتاحی، محمد مهدی (۱۳۸۲)، گزارش مقایسه ای دقت و صحت روش ارزیابی توان اکولوژیکی با وضعیت موجود استفاده از سرزمین (مطالعه موردی حوزه کهک- بکارقم)، وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان قم.
- فرزین، محمد رضا (۱۳۸۳)، **اقتصاد گردشگری**، چاپ اول. تهران: انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- فردآر. دیوید، پارسائیان، علی، اعرابی، محمد (۱۳۸۰)، **مدیریت استراتژیک**، چاپ دوم، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- لودویک فن برتالنفی، پریانی، کیومرث (۱۳۶۶)، **نظریه عمومی سیستم‌ها**. تهران: نشر تندر
- مطهری و همکاران (۱۳۸۸)، برنامه‌ریزی محیط زیست با روش فرآیند برنامه ریزی و GIS مطالعه موردی دهستان کهک، **مجله علوم و تکنولوژی محیط زیست**، دوره یازدهم، شماره یک.
- معین، محمد (۱۳۷۵)، **فرهنگ فارسی**، انتشارات امیر کبیر

^{۲۵} هدف آمایش سرزمین، توزیع بهینه جمعیت و فعالیت در سرزمین است، به گونه‌ای که هر منطقه متناسب با قابلیت‌ها، نیازها و موقعیت خود از طیف مناسبی از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی برخوردار باشد و جمعیتی متناسب با توان و ظرفیت اقتصادی خود بپذیرد. به عبارت دیگر، هدف کلی آمایش سرزمین عبارت است از سازماندهی فضا به منظور بهره‌وری مطلوب از سرزمین در چهارچوب منافع ملی.

وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان قم (۱۳۷۹). شناسایی وضعیت گله داری در استان قم.
وزارت مسکن و شهرسازی (۱۳۸۵)، برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری، چاپ دوم. تهران: نشر پیام رسا
وزارت کشور (۱۳۸۴)، دستورالعمل پرداخت وام به دهیاری‌ها برای اجرایی طرح‌های هادی درآمد زا، معاونت امور دهیاری‌ها.
وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان قم (۱۳۸۷). طبقه بندی و رفوکلیماتیک فندق‌های استان
قم، ص ۱۶
هانگر، جی دیوید و توماس ال، ویلن (۱۳۸۴)، مبانی مدیریت استراتژیک، ترجمه سید محمد اعرابی و داود ایزدی، چاپ اول،
تهران: انتشارات دفتر فرهنگی.

Alan Okagaki, Kris Palmer, Neil S. Mayer (2007), STRENGTHENING RURAL ECONOMIES: Programs that Target Promising Sectors of a Local Economy, Center for Community Change 1000 Wisconsin Avenue NW Washington, DC 20007 202-342-0567
Bruce Ransom, (2002)., " Planning for Development in Rural Ureas: an assessment of the strategic plans for south Carolina enterprise," strom Thurmond Institute Clemon University.
Bryson, J.M. (1986). Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations. Sanfrancisco: Jossey-Bass
Butler Richard; Hall, C. Michael (1998); Tourism and Recreation in Rural Areas; John Wiley and Sons Ltd.
Dess, Gregory G. Strategic Management. 2ed. Newyork: Me Graw-Hill Irwin, 2005
Franz Barjak (2000) Differences in the economic capability of regions a typology for East Germany and Poland, Paper for the 40th European Congress of the European Regional Science Association.
House of Commons (2008) **The potential of England's rural Economy**, Environment, Food and Rural Affairs Committee. Eleventh Report of Session 2007-08.
Jorg Wiegatz (2006), Capabilites for Catching-UP: Economic Development and Competitiveness in Uganda, Published Cooperation by : Deutsche Gesellschaft fur, German Technical.
Kevin P. Heanue (2006), The Evolution of a Colletive Response to Rural Under Development, REDP Working Paper Series WPRE02
Lynne Wilson & Mike Smith and Mike Beazley (2005), Capacity Building in Rural Areas: A Context A Working Paper to the RERE, Rural Evidence Research Centre.
Metropliten Council, (2002)., " Policy and Implementation Proposal for The Rural Areas," Rural Issues Work Group. (www.metrocouncil.org)
Northwst (2008), " Building on Potential in our Rural Areas", The Northwest Regional Development Agency.
Sara-Beth James Thomas W. Ilvento Steven E. Hastings (2002), SOCIAL CAPABILITIES AND CHINESE ECONOMIC GROWTH, University of Pittsburgh Pittsburgh PA 15260 USA
Sharpley, Richard (2002), Rural Tourism and the Challenge of Tourism Diversification: the Case of Cyprus; Tourism Management 23.
The Ministry of Agriculture Forests and Rural Development Romania (2006)., " National Strategy Plan for Rural Development 2007-2013 ,
The Ministry of Agriculture Netherlands (1999)., " Rural Development Programme The Netherlands 2000-2006, (www. Minlnv.nl/).
Thomas G. Rawski (2002), SOCIAL CAPABILITIES AND CHINESE ECONOMIC GROWTH, University of Pittsburgh Pittsburgh PA 15260 USA
USDA, (1998)., " Guide to Strategic Planning for Rural Communities, " Rural Development Office of Community Development, Washington, D.C 20024
http://www.gsi.ir/IranGeology/Main/Lang_fa/Page_02/FormationId_128/ErathemId_3/PeriodId_12/Action_ActionFormation/Sratigraphy.html